

ĐA DẠNG LAN TỰ NHIÊN TRÊN ĐỊA BÀN TỈNH BÌNH PHƯỚC

Nguyễn Minh Ty*, Nguyễn Vinh Hiền

Trường Đại học Thủ Dầu Một, Bình Dương

*Email: tynm@tdmu.edu.vn

Ngày nhận bài: 31/01/2021; Ngày chấp nhận đăng: 01/3/2021

TÓM TẮT

Kết quả nghiên cứu đa dạng lan tự nhiên thuộc họ Lan (Orchidaceae) trên địa bàn tỉnh Bình Phước từ tháng 6 năm 2019 đến tháng 12 năm 2020, đã xác định được 119 loài thuộc 49 chi khác nhau, chiếm tỷ lệ 9,91% trong tổng số lan rừng có mặt tại Việt Nam (1.200 loài). Trong đó, tất cả các loài đều có giá trị làm cảnh, 13 loài làm thuốc và 6 loài nằm trong Sách đỏ Việt Nam (2007). Dạng sống của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) cũng được ghi nhận, bao gồm: 107 loài Phong lan (Epi.); 12 loài Địa lan (Ter.); nhóm vừa thạch lan (Lit.) và phong lan (Epi.) có 4 loài, nhóm địa lan (Ter.) và phong lan (Epi.) có 3 loài.

Từ khóa: Bình Phước, đa dạng lan tự nhiên, họ Lan (Orchidaceae).

1. MỞ ĐẦU

Bình Phước là tỉnh thuộc vùng Đông Nam Bộ nằm trong vùng chuyển tiếp từ Tây Nguyên xuống đồng bằng nằm ở sườn Tây Nam của dãy Trường Sơn, có điều kiện địa hình, địa mạo và thủy văn đa dạng. Về mặt sinh thái, tỉnh Bình Phước thuộc vùng sinh thái Nam Trường Sơn và vùng sinh thái rừng khô trung tâm Đông Dương. Do đó, thảm thực vật có các đặc trưng cơ bản của hệ sinh thái rừng ẩm nhiệt đới gió mùa, điển hình ở phía Nam nước ta trong hệ sinh thái rừng miền Đông Nam Bộ, đồng thời có những đặc điểm chung của hệ sinh thái vùng Đông Dương trên nền khí hậu gió mùa cận xích đạo, có lượng mưa lớn và phân mùa rõ rệt, ánh sáng dồi dào, độ ẩm không khí cao và chế độ thủy văn, thổ nhưỡng khá thuận lợi, hình thành và phát triển nhiều hệ sinh thái đặc sắc. Các sinh cảnh đặc trưng của Bình Phước là đồng cỏ, rừng thường xanh và rừng rụng lá, với hệ động thực vật khá đa dạng và phong phú, trong đó có các loài lan rừng. Các nghiên cứu và ghi nhận về lan ở Bình Phước chưa nhiều, chỉ tập trung chủ yếu ở Vườn Quốc gia, như Vườn Quốc gia Bù Gia Mập ghi nhận 46 loài 20 chi [1]. Bình Phước cũng là nơi bảo tồn các loài lan rừng quý hiếm có giá trị kinh tế cho vùng Đông Nam Bộ. Vì vậy, việc điều tra, nghiên cứu cập nhật đầy đủ làm cơ sở dữ liệu về tính đa dạng các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) tỉnh Bình Phước, giúp cho việc quản lý, bảo tồn nguồn tài nguyên thiên nhiên nói chung và nguồn gen của các loài thuộc họ Lan nói riêng là cần thiết.

2. NGUYÊN LIỆU VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

2.1. Nguyên liệu

Tất cả các loài lan rừng thuộc họ Lan (Orchidaceae) phân bố ở Bình Phước.

2.2. Phương pháp nghiên cứu

Tiến hành điều tra và thu mẫu các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) ngoài thực địa, địa điểm điều tra được thiết lập dựa vào đặc điểm phân bố của họ Lan (Orchidaceae) tại 6 điểm thu mẫu thuộc huyện Bù Đẳng, Bù Đốp, Lộc Ninh và vườn Quốc gia Bù Gia Mập (Hình 1). Việc điều tra thu thập mẫu được tiến hành theo các tuyến vạch sẵn dựa vào bản đồ hiện trạng rừng ở địa điểm khảo sát, chiều dài tuyến khảo sát 5.000 m, rộng 5 m trong đó ưu tiên các tuyến đại diện và thông qua các sinh cảnh khác nhau, thời gian điều tra được thực hiện từ tháng 6/2019 đến tháng 12/2020. Mẫu lan được thu thập trong quá trình điều tra gồm bộ mẫu sống được xử lý và chụp ảnh ngoài thực địa, và kèm theo lý lịch mẫu. Bộ mẫu sống được lưu giữ ở vườn sưu tập lan của Trường Đại học Thủ Dầu Một.

Tên khoa học và dạng sống của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) được xác định theo phương pháp hình thái so sánh trên cơ sở các tài liệu công bố của Phạm Hoàng Hộ (2003) [2], khóa tra loài của Gagnepain & Guillaumin (1932-1934) [3], Cribb (1998) [4], Averyanov *et al.* (2003) [5], Averyanov (2013) [6], đồng thời đối chiếu so mẫu với bộ mẫu chuẩn được lưu giữ ở Bảo tàng thực vật thuộc Viện Sinh học nhiệt đới. Việc chỉnh sửa và cập nhật tên khoa học các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) được tiến hành theo các công bố của Kew science (<https://wcsp.science.kew.org>) và *The Plant List* (<http://www.theplantlist.org/>) [7].

Giá trị sử dụng của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) được xác định dựa theo phương pháp phỏng vấn có sự tham gia (PRA) và các tài liệu có liên quan như: Võ Văn Chi (2012) [8], Phạm Hoàng Hộ (2006) [9], Trần Hợp (1998) [10], Đỗ Tất Lợi (2009) [11], Nguyễn Thiện Tịch (2001) [12]. Tình trạng bảo tồn của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) được đánh giá theo Sách đỏ Việt Nam - Phần thực vật học (2007) [13].

Hình 1. Bản đồ vị trí thu mẫu lan rừng tại các huyện ở tỉnh Bình Phước
1. Xã Phú Sơn, 2. xã Dak Nhou (huyện Bù Đẳng), 3. Vườn Quốc gia Bù Gia Mập
4. Xã Phước Thuận (huyện Bù Đốp), 5. Xã Lộc An, 6. Xã Lộc Hòa (huyện Lộc Ninh)

3. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1. Đa dạng thành phần loài

Kết quả phân tích số liệu thu được ngoài thực địa và trong phòng thí nghiệm, đã xác định được họ Lan (Orchidaceae) ở tỉnh Bình Phước có 119 loài thuộc 49 chi chiếm tỷ lệ 9,91% trong tổng số (1.200 loài) lan rừng Việt Nam [2, 6, 10] (Bảng 1).

Bảng 1. Danh lục thành phần loài lan rừng tỉnh Bình Phước

STT	Tên khoa học	Tên Việt Nam	Dạng sống
1	<i>Acampe papillosa</i> Lindl.	Bắp ngô cụm ngắn	Epi.
2	<i>Acampe ochracea</i> (Lindl.) Hochr.	Lan bắp ngô vàng	Epi.
3	<i>Acriopsis indica</i> Wight.	Tổ yến ấn	Epi.
4	<i>Acriopsis javanica</i> Reinw. ex Blume	Tổ yến java	Epi.
5	<i>Agrostophyllum brevipes</i> King & Pantling	Xích thủ thân đẹp	Epi.
6	<i>Agrostophyllum planicaule</i> (Wall. ex Lindl.) Rchb.f.	Xích hủ thân mập	Epi.
7	<i>Agrostophyllum callosum</i> Rchb.f.	Càng cua thân dài	Epi.
8	<i>Aerides falcata</i> Lindl.	Giáng hương	Epi
9	<i>Aerides houlettiana</i> Rchb.f.	Giáng hương quế nâu	Epi
10	<i>Aerides multiflora</i> Roxb.	Giáng hương nhiều hoa	Epi.
11	<i>Aerides odorata</i> [Poir.] Lour.	Giáng hương thơm	Epi.
12	<i>Ascocentrum miniatum</i> (Lindl.) Schlechter	Hoàng yến cam	Epi
13	<i>Anoectochilus roxborghi</i> Blume	Lan kim tuyến	Ter
14	<i>Appendicula cornuta</i> Blume	Lan chân rết	Lit., Epi.
15	<i>Brachypeza laotica</i> (Seidenf.) Seidenf.	Lan môi sừng	Epi.
16	<i>Bulbophyllum affine</i> Wall. ex Lindl.	Cầu điệp gói	Epi.
17	<i>Bulbophyllum blepharistes</i> Rchb. f.	Lọng tai thỏ	Lit., Epi.
18	<i>Bulbophyllum morphologorum</i> Kraenzl	Lọng chùm cong	Lit., Epi.
19	<i>Bulbophyllum macrocoleum</i> Seidenf.	Cầu điệp kim	Epi.
20	<i>Bulbophyllum careyanum</i> (Hook.) Spreng	Lọng hoa dày	Ter., Epi.
21	<i>Bulbophyllum wallichii</i> Rchb.f.	Lọng	Epi.
22	<i>Bulbophyllum rufinum</i> Rchb.f.	Lọng thông	Epi.
23	<i>Bulbophyllum retusiusculum</i> Rchb.f.	Lọng cầu hành	Epi.
24	<i>Calanthe rubens</i> Ridl.	Lan bầu rượu xuân	Ter.
25	<i>Cleisostoma duplicilobum</i> (J.J.Sm.) Garay	Mật khẩu hai thùy	Epi.
26	<i>Cleisostoma arietinum</i> (Rchb.f.) Garay	Mật khẩu đầu bò	Epi.
27	<i>Cleisostoma chantaburiense</i> Seidenf.	Mật khẩu miệng kín lộc ninh	Ter., Epi.
28	<i>Cleisostoma striatum</i> (Rchb.f.) N.E.Br.	Mật khẩu sọc	Epi.

STT	Tên khoa học	Tên Việt Nam	Dạng sống
29	<i>Cleisostoma fuerstenbergianum</i> Kranzl	Mật khẩu mảnh	Epi.
30	<i>Cleisostoma lecongkietii</i> Tich et Aver.	Mật khẩu	Epi.
31	<i>Cleisostoma racemiferum</i> (Lindl.) Garay	Miệng kín phân nhánh	Epi.
32	<i>Coelogyne brachchyptera</i> Rchb.f.	Thanh đạm xanh	Epi.
33	<i>Coelogyne fimbriata</i> Lindl.	Thanh đạm rìa	Epi.
34	<i>Coelogyne trinervis</i> Lindl.	Thanh đạm ba gân	Lit., Epi.
35	<i>Coelogyne viscosa</i> Rchb.f.	Thanh đạm cỏ	Epi.
36	<i>Coelogyne asamica</i> Linden & Rchb.f.	Thanh đạm trung	Epi.
37	<i>Cymbidium aloifolium</i> (L.) Sw.	Kiểm lô hội	Ter., Epi.
38	<i>Cymbidium finlaysonianum</i> Wall. ex Lindl.	Kiểm vàng	Epi.
39	<i>Dendrobium anosmu</i> Lindley	Lưỡng điểm hạc, Phi điệp.	Epi.
40	<i>Dendrobium aloifolium</i> (Blume) Rchb.f.	Hoàng thảo	Epi.
41	<i>Dendrobium chrysotoxum</i> Lindl.	Kim điệp	Epi.
42	<i>Dendrobium cecundum</i> (Bl.) Lindl.	Hoàng thảo báo hi	Epi.
43	<i>Dendrobium crumenatum</i> Sw.	Tuyết mai, bạch ngọc	Epi.
44	<i>Dendrobium cumulatum</i> Lindl.	Hoàng thảo tích tụ	Epi.
45	<i>Dendrobium fameri</i> Paxt.	Thủy tiên trắng	Epi.
46	<i>Dendrobium palpebrae</i> Lindley	Hoàng thảo thủy tiên vàng	Epi.
47	<i>Dendrobium leonis</i> Rchb.f.	Hoàng thảo tai hổ	Epi.
48	<i>Dendrobium nathanielis</i> Rchb.f.	Hoàng thảo móng rồng	Epi.
49	<i>Dendrobium oligophyllum</i> Gagnep.	Đen rô xanh, Hoàng thảo ít lá	Epi.
50	<i>Dendrobium pachyglossum</i> Rchb. f.	Hoàng thảo mảnh	Epi.
51	<i>Dendrobium parviflorum</i> Rchb.f. ex Lindl.	Hoàng thảo hương lan	Epi.
52	<i>Dendrobium heterocarpum</i> Wall. ex Lindl.	Nhất điểm hoàng	Epi.
53	<i>Dendrobium salaccence</i> Lindl.	Trúc lan	Epi.
54	<i>Dendrobium gratiosissimum</i> Rchb.f.	Hoàng thảo ý thảo	Epi.
55	<i>Dendrobium simondii</i> Gagnep.	Hoàng thảo Nam bộ	Epi.
56	<i>Dendrobium draconis</i> Rchb.f.	Nhất điểm hồng	Epi.
57	<i>Dendrobium exile</i> Schltr.	Hoàng thảo lá sợi	Epi.
58	<i>Dendrobium lindleyi</i> Steud	Hoàng thảo vảy rồng	Epi.
59	<i>Drymoda asamensis</i> Lindl.	Lan củ chén xiêm	Epi.
60	<i>Epimastigma dives</i> (Rchb.f.) Garay	Nhụy sừng trắng	Epi.
61	<i>Eria lasiopetala</i> (Will.) Ormerod	Nữ len nhung	Epi.
62	<i>Eria bractescens</i> Lindl.	Nữ lan lá bắp to	Epi.
63	<i>Eria pennea</i> Lindl.	Nữ lan tả toí	Epi.

Đa dạng lan tự nhiên trên địa bàn tỉnh Bình Phước

STT	Tên khoa học	Tên Việt Nam	Dạng sống
64	<i>Eria acervata</i> Lindl. (<i>E.poilanei</i> Gagn)	Ni lan trắng	Epi.
65	<i>Eria tomentosa</i> (Koen.) Hook.f.	Ni len nhung	Epi.
66	<i>Eria cochinchinensis</i> Gagnep.	Ni lan Nam Bộ	Epi.
67	<i>Flickingeria fimbriata</i> (Blume) A.D. Hawkes	Thạch học mi	Epi.
68	<i>Gastrochilus obliquus</i> (Lindl.) Kuntze	Hàm lân tu	Epi.
69	<i>Liparis viridiflora</i> Lindl.	Lan tai dê nền	Epi.
70	<i>Liparis nana</i> Rolfe	Tai dê lùn	Ter.
71	<i>Luisia psyche</i> Rchb.f.	Lụi mơ	Epi.
72	<i>Macropodanthus alatus</i> (Holt.) Seidenf. & Garay	Đại cước	Epi.
73	<i>Micropera poilanei</i> (Guillaumin) Garay	Vĩ túi	Epi.
74	<i>Micropera thailandica</i> Garay	Lan túi lưỡi thái	Epi.
75	<i>Microsaccus griffithii</i> (Par & Rchb. f) Seidenf	Sư trăm	Epi.
76	<i>Malaxis calophylla</i> (Rchb. f.) Kuntze	Ái lan lá đẹp	Epi.
77	<i>Malaxis latifolia</i> Sma.	Ái lan lá rộng	Epi.
78	<i>Malaxis purpurea</i> (Lindl.) Kuntze	Mai đất tím	Epi.
79	<i>Nervilia gracilis</i> Aver.	Diệp tâm lan	Epi.
80	<i>Nervilia fordii</i> (Hance) Schltr.	Lan một lá	Ter.
81	<i>Nervilia plicata</i> (Andrews) Schltr.	Trân châu xếp	Ter.
82	<i>Nervilia aragoana</i> Gaudich	Trân châu xanh	Ter.
83	<i>Oberonia trochopetala</i> Gagnep.	Móng rùa	Epi.
84	<i>Oberonia acaulis</i> Griff	Móng rùa không thân	Epi.
85	<i>Ornithochilus difformis</i> (Wall. ex Lindl.) Scht.	Môi chim mép rềm	Epi.
86	<i>Panisea uniflora</i> Lindl.	Khúc thần một hoa	Ter.
87	<i>Panisea albiflora</i> (Ridl) Seidenf.	Khúc thần trắng	Epi.
88	<i>Pelatantheria ctenoglossa</i> Ridl.	Bạt lan trăm	Epi.
89	<i>Pelatantheria ctenoglossum</i> Ridl.	Môi lược	Epi.
90	<i>Phalaenopsis deliciosa</i> Rchb.f.	Hồ điệp	Epi.
91	<i>Pholidota imbricata</i> W. J. Hook.	Túc đoạn Chuối ngọc	Epi.
92	<i>Pholidota articulata</i> Lindl.	Túc đoạn đốt	Epi.
93	<i>Polystachya concreta</i> Garay & H.R.Sweet	Đa bông trắng	Epi.
94	<i>Pomatocalpa spicatum</i> Breda	Thùy ly vàng	Ter.
95	<i>Pteroceras teres</i> (Blume) Holttum	Môi sừng trụ	Epi.
96	<i>Pteroceras compressum</i> (Blume) Holttum	Môi sừng	Epi.
97	<i>Rhynchostylis gigantea</i> [Lindley] Ridley	Ngọc điểm đai châu	Epi.

STT	Tên khoa học	Tên Việt Nam	Dạng sống
98	<i>Rhynchostylis retusa</i> [L.] Blume	Ngọc điểm đuôi cáo	Epi.
99	<i>Rhynchostylis coelestis</i> Rchb.f.	Ngọc điểm hải âu	Epi.
100	<i>Robiquetia succisa</i> (Lindl.) Seidenf. & Garay.	Túi chùy thất	Epi.
101	<i>Smitinandia micrantha</i> (Lindl.) Holttum	Lan Mã lai trắng	Epi.
102	<i>Staurochilus fasciatus</i> Ridley	Hổ bì	Ter.
103	<i>Taeniophyllum obtusum</i> Blume	Đại diệp tà; Đại diệp việt	Epi.
104	<i>Taeniophyllum daroussinii</i> Tixier & Guillaumin	Căn diệp Xuân lộc	Epi.
105	<i>Taeniophyllum pusillum</i> (Willd.) Seidenf. & Ormerod	Căn diệp tù	Epi.
106	<i>Thecostele alata</i> (Rchb.f.) Par. & Rchb. f.	Củ chén	Epi.
107	<i>Thelasis pygmaea</i> (Griff.) Lindl.	Củ dẹt lùn	Epi.
108	<i>Thelasis micrantha</i> (Brongn.) J.J.Sm.	Củ dẹt nhọn	Epi.
109	<i>Tropidia curculigoides</i> Lindl.	Lan đất bông ngắn	Ter.
110	<i>Thrixspermum centipeda</i> Lour.	Mao tứ nhện	Epi.
111	<i>Thrixspermum trichoglottis</i> (Hook.f.) Kuntze	Mao tứ lưới	Epi.
112	<i>Thrixspermum leucarachne</i> Rindl.	Xương cá đốm đỏ	Epi.
113	<i>Thunia alba</i> (Lindl.) Rchb.f.	Hạc đỉnh trắng	Ter.
114	<i>Thunia pulchra</i> Rchb.f.	Bạch hạc nhỏ	Ter.
115	<i>Trias disciflora</i> Rolfe	Ba góc đĩa	Epi.
116	<i>Trichoglottis seidenfadenii</i> Aver.	Mao thiệt	Epi.
117	<i>Trichoglottis retusa</i> Blume	Mao thiệt tà	Epi.
118	<i>Trichotosia pulvinata</i> (Lindl.) Kraenzl	Mao lan gối	Epi.
119	<i>Vanda denisoniana</i> Benson & Rchb.f.	Mỹ dung dạ hương	Epi.

Ghi chú: Epi: Phong lan; Lit: Thạch lan; Ter: Địa lan.

3.2. Đa dạng về loài trong chi

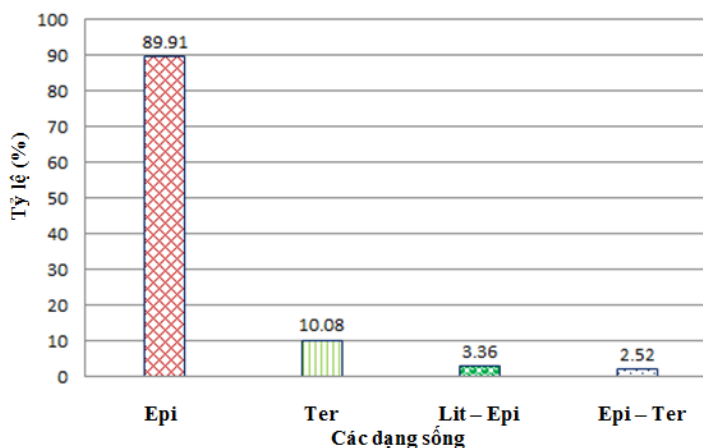
Trong tổng số 119 loài lan rừng được nghi nhận, đa dạng nhất là chi *Dendrobium* với 20 loài chiếm (16,80%), tiếp đến là chi *Bulbophyllum* có 8 loài chiếm (6,72%), chi *Cleisostoma* có 7 loài chiếm (5,88%), chi *Eria* có 6 loài chiếm (5,04 %), chi *Coelogyne* có 5 loài chiếm (4,20%), chi *Aerides* có 4 loài chiếm (3,36%), 5 chi có 3 loài đó là *Agrostophyllum*, *Malaxis*, *Rhynchostylis*, *Taeniophyllum*, *Thrixspermum* chiếm (2,52%), 13 chi có 2 loài chiếm (1,68%). Các chi còn lại chỉ có 1 loài chiếm tỷ lệ thấp (0,84%) (Bảng 2).

Bảng 2. Đa dạng về loài trong chi của họ Lan (Orchidaceae) ở tỉnh Bình Phước

STT	Chi (Genus)	Số lượng loài	Tỷ lệ %
1	<i>Dendrobium</i>	20	16,80
2	<i>Bulbophyllum</i>	8	6,70
3	<i>Cleisostoma</i>	7	5,88
4	<i>Eria</i>	6	5,00
5	<i>Coelogyne</i>	5	4,20
6	<i>Aerides</i>	4	6,72
7	<i>Nervilia</i>	4	
8	<i>Agrostophyllum</i>	3	12,50
9	<i>Malaxis</i>	3	
10	<i>Rhynchostylis</i>	3	
11	<i>Taeniophyllum</i>	3	
12	<i>Thrixspermum</i>	3	
13	<i>Acampe</i>	2	21,84
14	<i>Acriopsis</i>	2	
15	<i>Cymbidium</i>	2	
16	<i>Liparis</i>	2	
17	<i>Micropera</i>	2	
18	<i>Oberonia</i>	2	
19	<i>Panisea</i>	2	
20	<i>Pelatantheria</i>	2	
21	<i>Pholidota</i>	2	
22	<i>Pteroceras</i>	2	
23	<i>Thelasis</i>	2	
24	<i>Thunia</i>	2	
25	<i>Trichoglottis</i>	2	
26	<i>Ascocentrum, Anoectochilus, Appendicula, Brachypeza, Calanthe, Drymoda, Eparmatostigma, Flickingeria, Gastrochilus, Luisia, Macropodanthus, Microsaccus, Ornithochilus, Phalaenopsis, Polystachya, Pomatocalpa, Robiquetia, Smitinandia, Staurochilus, Thecostele, Tropidia, Trias, Trichotosia, Vanda.</i>	1	20,16
	49	119	100

3.3. Đa dạng về dạng sống

Dạng sống của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) cũng rất đa dạng, phân bố ở nhiều dạng sinh cảnh khác nhau, một loài có thể có một hoặc hai dạng sống khác nhau. Từ Bảng 1 cho thấy, nhóm dạng sống Phong lan (Epi.) có số lượng loài nhiều nhất với 107 loài, chiếm 89,91% tổng số loài trong vùng nghiên cứu, nhóm này thường sống bám vào các cây gỗ lớn trong các rừng thường xanh ẩm; kế đến là nhóm Địa lan (Ter.) có 12 loài, chiếm 10,08%, nhóm này thường mọc trên đất có tầng thảm mục ẩm hoặc đất thịt dưới tán rừng; nhóm vừa Thạch lan (Lit.) và Phong lan (Epi.) có 4 loài, chiếm 3,36%; và nhóm vừa Phong lan (Epi.) và Địa lan (Ter.) có 3 loài, chiếm 2,52% (Hình 2) [6,12]. Như vậy, nhóm Phong lan (Epi.) chiếm tỷ lệ cao nhất (89,91%) tổng số loài trong số các dạng sống hiện có của họ Lan (Orchidaceae) ở vùng nghiên cứu, góp phần làm tăng tính đa dạng cho hệ thực vật ở tỉnh Bình Phước nói riêng và cả Nam Bộ nói chung.

Hình 2. Biểu đồ đa dạng về các dạng sống của họ Lan (Orchidaceae)

3.4. Đa dạng về nguồn gen quý hiếm

Trong 119 loài lan rừng được xác định thuộc họ (Orchidaceae) ở tỉnh Bình Phước, có 6 loài quý hiếm trong sách Đỏ Việt Nam (2007), phần II thực vật học [13]. Trong đó 3 loài xếp bậc EN, đó là các loài *Agrostophyllum planicaule* (Wall. ex Lindl.) Rchb.f., *Dendrobium chrysotoxum* Lindl., *Dendrobium heterocarpum* Wall. ex Lindl. và 3 loài xếp bậc VU, đó là *Coelogyne trinervis* Lindl., *Dendrobium fameri* Paxt, *Dendrobium draconis* Rchb.f. Đây là những loài có vùng phân bố hẹp nhưng thường bị tác động về môi trường sống và luôn bị khai thác vì mục đích thương mại (do vậy cũng có thể nâng cao số loài quý hiếm ở nơi đây).

3.5. Đa dạng về giá trị sử dụng

Tất cả các loài trong họ Lan (Orchidaceae) ở tỉnh Bình Phước đều có giá trị kinh tế và thương mại, làm cảnh vì dễ trồng và dễ chăm sóc, chúng thường cho màu sắc đẹp và hương thơm như: Giáng hương thơm (*Aerides odorata*), Thanh đạm 3 gân (*Coelogyne trinervis*), Hoàng thảo thủy tiên vàng (*Dendrobium palpebrae*), Hoàng thảo móng rồng (*Dendrobium nathanielis*), Ngọc điểm (*Rhynchostylis gigantea*), Mỹ dung dạ hương (*Vanda denisoniana*),... Trong đó nhiều loài được sử dụng làm thuốc chữa các bệnh thông thường như sốt, mụn nhọt, ho, suy nhược cơ thể, suy dinh dưỡng,... Kết quả nghiên cứu cũng đã xác định được 13 loài chiếm (10,92%) có giá trị dược liệu gồm: Tô yến Java (*Acriopsis liliifolia*), Giáng hương (*Aerides falcata*), Chân rết (*Appendicula cornuta*), Lan Kim tuyến (*Anoectochilus roxborghii*),

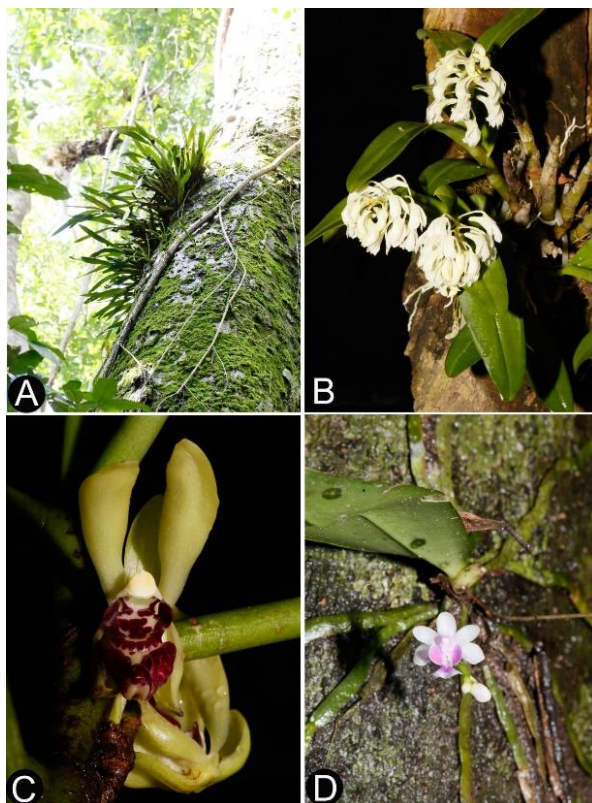
Đoạn kiếm lô hội (*Cymbidium aloifolium*), Tuyết mai (*Dendrobium crumenatum*), Lan ý thảo (*Dendrobium gratiosissimum*), Lan một lá (*Nervilia fordii*), Mai đất tím (*Malaxis purpurea*), Tục đoạn kẻ (*Pholidota articulata*), Tục đoạn kết hợp (*Pholidota imbricata*), Ngọc điểm đuôi cáo (*Rhynchostylis retusa*), và Lan đất bông ngắn (*Tropidia curculigoides*) [8, 10].

4. KẾT LUẬN

Kết quả nghiên cứu đã xác định được họ Lan (Orchidaceae) ở tỉnh Bình Phước có 119 loài thuộc 49 chi. Trong đó đa dạng nhất là chi *Dendrobium* với 20 loài chiếm 16,80%, tiếp đến là chi *Bulbophyllum* có 8 loài chiếm 6,72%, chi *Cleisostoma* có 7 loài chiếm 5,88%, chi *Eria* có 6 loài chiếm 5,04%, chi *Coelogyne* có 5 loài chiếm 4,20%, chi *Aerides* có 4 loài chiếm 3,36%, 5 chi có 3 loài đó là *Agrostophyllum*, *Malaxis*, *Rhynchostylis*, *Taeniophyllum*, *Thrixspermum* chiếm 2,52%. Các chi còn lại chỉ có 1-2 loài chiếm tỷ lệ thấp (0,84-1,68%).

Tất cả các loài lan tự nhiên ở vùng nghiên cứu đều có giá trị thương mại, làm cảnh và làm thuốc chữa bệnh, có 6 loài được ghi nhận trong Sách đỏ Việt Nam (2007), xếp bậc EN và VU.

Dạng sống của các loài thuộc họ Lan (Orchidaceae) được chia làm 4 nhóm, phân bố trên các loại sinh cảnh khác nhau: nhóm sống trên thân cây (Phong lan), nhóm dưới đất, dưới tán rừng (Địa lan), nhóm sống trên đá và trên thân cây (Thạch lan và Phong lan), nhóm vừa trên thân cây và dưới đất (Phong lan và Địa lan).

Hình 3. Một số loài lan rừng thuộc họ Lan (Orchidaceae) ở vùng nghiên cứu
A. *Agrostophyllum planicaule* (Wall. ex Lindl.) Rchb.f.; B. *Dendrobium simondii* Gagnep.
C. *Luisia psyche* Rchb.f. ; D. *Phalaenopsis deliciosa* Rchb.f.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Viện Sinh học nhiệt đới - Điều tra, giám sát một số loài và sinh cảnh quan trọng tại Vườn Quốc gia Bù Gia Mập, Báo cáo khoa học, TP. Hồ Chí Minh (2010).
2. Phạm Hoàng Hộ - Orchidaceae - Họ Lan, Cây cỏ Việt Nam, Quyển 3, NXB Trẻ, TP. Hồ Chí Minh (2003) 760-968.
3. Gagnepain F. & Guillaumin A. - Orchidaceae & Apostasiaceae, Flore Générale de l'Indochine, Vol. 6 (1932-1934) 142-647.
4. Cribb P. - The Genus Paphiopedilum, The Royal Botanic Gardens Kew/Timber Press, Portland OR (1998) 427p.
5. Averyanov L.V, Averyanova A.L - Updated checklist of the Orchids of Vietnam, Vietnam National University Publishing House (2003), 101 pages.
6. Averyanov L.V. - The orchids of Vietnam illustrated survey. Part 4. Subfamily *Epidendroideae* (tribes *Arethuseae* and *Malaxideae*), Turczaninowia **16** (1) (2013) 5-163.
7. Kew science (<https://wesp.science.kew.org>) và The Plant List (<http://www.theplantlist.org/>).
8. Võ Văn Chi - Từ điển cây thuốc Việt Nam, Tập 1& 2, NXB Y học, Hà Nội (2012).
9. Phạm Hoàng Hộ - Cây có vị thuốc ở Việt Nam, NXB Trẻ, TP.Hồ Chí Minh (2006) 649-654.
10. Trần Hợp - Phong lan Việt Nam, NXB Nông nghiệp, TP.Hồ Chí Minh (1998).
11. Đỗ Tất Lợi - Những cây thuốc và vị thuốc Việt Nam, NXB Y học, Hà Nội (2009).
12. Nguyễn Thiện Tịch - Lan Việt Nam, quyển 1, NXB Nông nghiệp, TP.Hồ Chí Minh (2001) 424 tr.
13. Bộ Khoa học và Công nghệ - Sách Đỏ Việt Nam - Phần thực vật, NXB Khoa học và Công nghệ, Hà Nội (2007) 399-478.

ABSTRACT

DIVERSITY OF ORCHIDACEAE IN BINH PHUOC PROVINCE

Nguyen Minh Ty*, Nguyen Vinh Hien
Thu Dau Mot University, Binh Duong province
*Email: tynm@tdmu.edu.vn

Result of study on the diversity of orchids in Binh Phuoc province from June 2019 to December 2020 have identified 119 orchids species belonging to 49 different genera, accounting for 9.91% of the total number of orchid species available in Viet Nam (1.200 species). Among them, all species were used as ornamental plants; 13 species were used for medicinal herbs; and 6 species were listed for conservation in Vietnam Red Data Book, Part II, Plants (2007). The life forms of Orchids were divided into groups including: (1) Epiphytes with 107 species, (2) Terrestrials with 12 species, (3) Lithophytes and Epiphytes with 4 species, (4) Epiphytes and Terrestrials with 3 species.

Keywords: Binh Phuoc, diversity of natural orchids, Orchidaceae.